

כיצד הפכתי צייר אודוני

מאת יחיאל בשן

יחיאל בשן, שהפך בשעת שהותו בכרות-המועצות, חבר חשוב במסדרות האמנות הסובייטיות. מתאר בפרק זה כיצד נעשה בעק כרחו. לצייר והצליח להסתדר במחנה העבודה אליו הגולה. כגיליונות הקודמים גודל את פרשת צעדין הראשונים במחנה וכיצד הצליח התחמק מפרשת הודות פרושע ביאזרוס, שלימדו את החבובות החיים בצפון הרחוק.

במועדון. הוא ניגן מוסיקה לריקודים ובכלל היה בחור עליו. ביום אחד, כשלמועדון הגיעה הידיעה על נצחון מזהיר חדש של קונסטנטין על יריב חדש, אלוף קוטלאס כביכול, קם לפתע ואשה ממקומו והצהיר, שרק אני אוכל לעשות קצצה" קונסטנטין סימיונוביץ'. מעולם לא שוחחתי איתו על נסיותי לשחמת, אולם המנהל של אלי מבט מלא תקהה. הכרותי שיאשה סתם מספסת בזה נסתיימה השיחה. אולם כנראה שלא הכרתי את יאשה. ביוזמתו התקיימה במועדון אותו ערב התמודדות בשחמת בין קונסטנטין ואחד האורחים. יאשה לקח אותי, משום מה, כדי להתבונן במישחק. משחקו של קונסטנטין סימיונוביץ' הפתיע אותי. אחרי כמה מסעים היה ברור לי, שאינו אלוף של רוסטוב או שב-רוסטוב אינם יודעים לשחק בשחמת. הודעתי ליאשה, על כוונתי להתמודד איתו. יאשה החל לרקוד מרוב שמחה. אולם במועדון לא יכלנו לשחק. היה עלי לחזור בשבוע למחנה. רק ליאשה היתה זכות להישאר כדי לנגן מוסיקה לריקודים. מסרתי ליאשה את אירגון הפנישה.

הוא לא השהה את הענין. באותו הלילה, בחצות, בא לצרפנו במחנה בלחית קונסטנטין סימיונוביץ'. המהנדס השמיע כמה עקיצות על חשבון השחמתאים הפולנים. המטרה היתה כנראה לבלבל אותי. אולם עז היה חפצי לגמול למנהל המועדון. לא עברו אלא שעתים וקונסטנטין סימיונוביץ' ספג חמשה "מתים" לא לאמאן יתר מצדי. יאשה השתולל ממש. הוא שכת, שהוא אסיר וענין לו עם איש חפשי רב השפעה. הוא לא התמייץ הודמנות כדי לשלוח בקונסטנטין את כל העקיצות שזה שלח אייפעס ביריבו המנוצחים.

למחרת בבוקר, כשבאתי למועדון, המנהל כבר היה במקום. הוא לחץ את ידי בחמימות רבה, דבר שהיה מחוץ לגדר החוק. הוא קרן משמחה. שמחתי בכל מאד שהודמנה לי שעת-כושר לגרום לו סיפוק מה. את הסיפור הוא ידע עוד באותו לילה. יאשה העמיד את נפשו בכפו והתגבגב בלילה לביחו של המנהל. היה זה בשעה שלוש בלילה. הוא דפק על הדלת במרץ, עד שהמנהל המבוהל פתח לו וקרא: "מה קרה?" "חמש!" ענה יאשה בנישימה חסופה. המנהל לא הבין. אולם יאשה לא חדל מלשון את המשפט: "חמש, חמש, חמש, אורח מנהל". לבסוף הסביר את הפרשה...

יום יחיד בשנה, לבד השביעי בנובמבר, בו תושבי המחנות נהו מעבודתה. לקחתי אתי למחנה כמה גליונות קרטון ועץ פחם והמשכתי באימונים. השתדלתי להיזכר בקומפוזיציות של ציירים מפורסמים ולהעלותן אחר כך על הנייר. לבי התחנף בקרבי למראה פרי עבודתי. נצחתי כבר את כל החמרים והתכוונתי לזרוק את "היצירות האמנותיות" לתנור. אולם מישור תפס לפתע בידי. מאחורי נשמע קולו של סיפנייר, שכני לצריף: "הרי זה פיקאסו אמתי!" רציתי לצחוק לשמע ההיזוד הזה. אולם כשפגשתי את פני אליו הבחנתי בארשת הרצינית. רעיון חדש הלף במוחי...

השמועה על ציורי גוסט פיקאסו חדרה למועדון עוד לפני שבאתי לעבודה. כל אחד רצה לעלות על חברו במומחירי תו באמנות החדשה, האסורה בכרות המועצות. מנהל המועדון היה אמנם תאב מאד לראות את ציורי המפורסמים, בכל זאת יעץ לי בידיות, שמוטב לי להיזהר. בברית המועצות היה פורטרטסן אחד מפורסם, המשורר מאיאקובסקי, הוא התאבד. אחרי לא העז עוד איש לחרוג מעקרונ. האמנות לעם. כל האויזמים, כלומר: פוטוריסם, קוביזם, פורמליזם, סוריאליזם וכדו הם אסורים בהחלט. לכן אל לי למרר בהפגנת כוחי. עוד יבוא הזמן...

הייתי מאושר מפינה זה. חברי לעבודה החלו לשלוח בי יחצי לעג. אני לא שמתי לב לעקיצותיהם. אולם ניקיטה פיוטרוביץ' היה מודאג. הוא חשש שמא איקבל. עברו כבר כשלושה שבועות ושום יצירה תרם יצאה מתחת ידי. הרגשתי בצער רוח אוילית נכנסה בי. החלשתי לציר את הקומיסר לעניני פנים לאתרנטי ברייה.

מתחתי את הברד על המסגרת ללא כל קושי. העליתי רשת על הברד ועל התמונה מתוך הערה עוקצנית. שנשם ציר "מעריבי" סולדת משיטות אלה, כיוון שהוא מציר רק מהטבע ואינו משתמש בתחבולות של "בוגומים". דינאלה איבאנוביץ' נפגע מקעיצתי במוחה. המסכן ספג 10 שנות מאסר בגלל התאווה להרויח בחשאי מצויר הקדושים הפרברי סלביים. ככדי להגדיל תמונה באורח זה בקיום כללים חדים אין צורך במימחיות גדולה. תוך דקות מספר השרטוט היה מוכן. כשגמרתי את הציור זרקתי את הפחם והכרזתי, שאת עיבוד הציור במכחול יבש אני משאיר להם. ציירים מערב אירופאים עוד לא ירדו לספל המדרגה...

היסטסה השחצנית עשתה רושם, חברי, שרק לפני חצי שעה גלגלו לי, ככשו את הציור בקרקע. בין השלכול וציורי היה אמנם מרחק רב, אולם המנהל שלי התרשם מאד.

"אך הציור בעיניכם?" — שאל לאחר רגע. חברי נבוכו. הם ידעו שהמנהל אוהד אותי. אם הערכתם תהיה שלילית הוא עלול לחשוך בצרות עין. וכך באה תגובת חיובית פה אחד.

באותו יום נתמנחתי למנהל האולפן בליחי הוראות מפורי טות כיצד לדאוג שחברי הציירים לא יתבטלו ולמנוע מהם זמן לשיחות בטלות...

חלפו שבועות. לא נבוכתי את זמני לריק. הטלתי על הציירים תפקידים, שעזרו לי לא במעט באימוני. הם לא הניחו כל הודמנות כדי לחתור תחתי. מנהל המחנות, התובע הכללי הממונה על כל האזור, ראש ה"ג.ק.ו.ר." וכדו בקרו לעתים תכופות במועדון וחברי ידעו כיצד להעמידם על העבודה, שלא הצלחתי עדיין להאפיר את המועדון באיזה הישג אמנותי. המנהל חיפה עלי ככל האפשר. אבל הם העיריה שהגיע הזמן להרויח כמה אני מצטיין. והנה מקרה בא שוב לעזרתי.

מנהל המועדון והתובע הכללי לא היו בידיות. אולם אחת התאודו — באיבתם לקונסטנטין סימיונוביץ' קוזרוב.

קונסטנטין סימיונוביץ', יליד רוסטוב, המהנדס הראשי של ההנהלה למחנות העבודה באזור קומי, זכה לפירסום באביז לא הודות לכשרונויות המקצועיים, אלא הודות למנייט טין בשטח השחמת. איש מהמנהלים והעובדים החפשיים של המחנות לא עמד בפניו במשחק המלכים. אולם קונסטנטין סימיונוביץ' לא הסתפק בנצחונותיו. הוא שלח את יחצי לענו ביריבו המנוצחים ועורר בזה את חמתם. גם התובע הכללי וגם המנהל שלי היו בין קרבנותיו. הם לא הצטערו על הפסדים, אולם את אמרותיו הנוגות לא יכלו נשוא. ניקיטה פיוטרוביץ' הבטיח לערוך משתה ביום שקונסטנטין סימיונוביץ' ינוצח. אולם היום לא בא.

כששמעתי את הסיפורים האלה התעורר בי החשק להת' מודד איתו. בשחמת שקפתי פעם ברצינות. שנים רבות ניהלתי אף מדור לשחמת בתוך מכובד. אולם היסטתי. השמועה אמרה, שקונסטנטין סימיונוביץ' הנהו אלוף רוסטוב, עיר מרכזית באוקראינה. לאמנים השחמתאים הרוסיים התייחס העולם ביראת כבוד. ידיעה על התמודדותי וכשלוני, היתה בודאי מגיעה לאוני חברי והיתה משמשת עילה להתקפות מחודשות. לא פציתי אפילו את פי, שמשחק השחמת אינו זר לי. שמעתי את אנוחותיו של מנהל המועדון אחרי כל ידיעה על נצחונותיו החודשים של קונסטנטין, אולם החרשתי. למנגנון העובדים במועדון השתייך גם יחודי מקיוב, בגיל 30, באש יוסף מאויסיביץ' קרנר. קראו לו פשוט "יאשה". יאשה ליווה בפסנתר את הזמרות בהופעות הבמה

דאגותי חלפו. כולם שכחו את הציורים. אף התובע הכללי התרשם. המנהל לא ידע כבר כיצד לכבדני. המניין התחיל לפעול אצלו. הוא רמו על השתדלות לשחררני מה מחנה. הוא סיפר, שאף התובע ריכך את עצמתו לבני. הוא חלם כבר על התמודדות קרובה עם אלופי ברית המועצות... בינתיים ניתן לי רשיון לגור מחוץ למחנה. קבלתי חדר יפה במועדון.

ביום אחד הוצאתי החוצה ככא גות עטפתי את גופי בפרוות, שנמצאו בחדר התלבושות על הבמה ושכחתי אסרקדן. לפתע הבחנתי בשלישיה מתקרבת לעברי. הכחתי את מנהל המועדון, התובע הכללי ואת מנהל המחנות. תגובתי הראשונה היתה הרצון לעזוב חיש את המקום ולחזור למועדון. אולם היה כבר מאוחר. הם הבחינו בי. אם הייתי בורה, היה זה משמש סימן שידעתי, שאסור עלי להתרחק ממקום העבודה. נשארתי איוטאל על מקומי ללא נוע, בצנייה להתפתחות. אולם את המצב הציל מנהל המועדון בשאלו אם הוטב לי, בנימה כאילו התעלפתי לפני זמן. עניתי בחיוב. התברר, שהם באו לראותני במועדון וככלא מצאנוי הלכו לחפש אותי. "אם הגר אמן כזה, הגד לי על כמה לוחות שחמת תוכל לשחק בסימולפץ?" שאלני מנהל המחנות.

משחק סימולפץ על 45 לוחות היה נחשב כבר לשחמ גם בזמן ההוא. אולם ידעתי שבכל הסכיבה ישנם כלי שחמת רק לשני לוחות. הסיכון היה איופא קסן בכרזיו, שאוכל לשחק סימולפץ על 100 לוחות. הם נדהמו. אולם עמדתי על דעתי.

שכחתי כנראה את נסיוני המר בשמשי כרופא נשים. חי' שובי ההגיוניים נכשלו או וציפתה לי אכזבה מרה גם הפעם בחישובי. אחרי יומיים נודע לי במחנה על סימולפץ על מאה לוחות שחמת, שיערך בקרוב.

"מנין יקחו את הכלים?" — שאלתי. "כל המחטרות בסכיבה קבלו הוראות להפסיק כל עבודה אחרת ולייצר בראש וראשונה כלים לשחמת..." לא יכולתי לסלוח לעצמי את המשגה הפסלי. הכנסתי את עצמי לצרה. אבל זה כבר לא היה איכפת לי. חסתי על מנהל המועדון, שסיבול בגלל הפרוטויה" שלו. אולם לא היה כבר מוצא. המנהל הודיע לי שבקרוב עלי להופיע בסימולפץ על 80 לוחות שחמת. (יתר לא הצלחתי ליצור) גנד טובי השחמתאים מכל הסכיבה.

אינני יודע כמה היה ממתים העסק אלמלא הועיק קונסטנטין סימיונוביץ' במברק את המוסדות העליונים של המחנות, שרוצים לבטל עשרות מומחים מעבודה בגלל איוה פושע פולני". המשחק לא התקיים והמנהל שלי לא ספק מלנחמתי על האכזבה שנגרמה לי.

הודיתי לשמים על ההצלח והבטחתי לעצמי לנהוג ביתר זהירות בעתיד ולקחת בחשבון את "הכל יכול" של הסובייטים. אולם בזה לא נסתים ה" ענין. התובע הכללי החליט, שעלי לשחק. אמ לא על מאה לוחות שחמת, לפחות נגד אלה הנמצאים באביז. והיו הם חמישה בדיוק לרבות ה" מנהל שלי, התובע הכללי וקונסטנטין סימיונוביץ'. רמת השחמת באביז לא היתה גבוהה, אך קונסטנטין סימיונוביץ' התעלל בהם זמן רב. המנהל שלי יעץ להפסיד לטובת התובע ה" כללי. אולם התובע הכללי לא היה מסוגל לנצל את שגאותי הגסות ביותר. נא לצאת לנצחו. למחרת קבלתי תפקיד חדש. מודריך לשחמת ל-אנשי המעמד החפשי.

• צייר איקונין.

מנהל המועדון ב"אביז" לא שכה אותי. ביום אחד הודיעני מנהל המחנה, שבהשתדלות ניקיטה פיוטרוביץ' הג' דל תקן עובדי המועדון בצייר נוסף וממחר בבוקר עלי לצאת עם ה"פרידורקים" לעבודה. כך החחיל שלב חדש בחיי.

ליהפך ל"פרידורק" במחנה עבודה, כלומר לזכות בעבודה משרדית ולהפטר מעבודת פרך ביער או מסלילת מסילת ברזל, זהו חלומי של כל צעור מחנה. אולם הידיעה, שהיתה הופכת למאושר לא אחד במחנה, הראיגתיני מאד מאד. הייתי בטוח שפה אנחל כשלוון חרוץ. נתתי לעצמי את הדין שאינני נמצא במחנה נידח ושהכותרת לעתון הקיר באחד המחנות הקודמים, שוב אינה פה סחורה עוברת לסוחר. הציירים שראיתי במוע' דון עשו רושם רב וידעתי שאין לי כל סיכויים של ממש להתמודד אתם. אבל לא היתה לי כל ברירה. לא בקשתי את המשרה ולא יכלו לבוא אלי בטענות. כמו שזכרתי את אימרת העצירים: "כל יום נשן מעבודת הפרך הוא סגולה להארכת החיים". לא היה לי, אפוא, מה להפסיד.

בשעה 6 בבוקר כבר עמדתי בין שורות ה"פרידורקים". בנייהם ראיתי גם את שלושת הציירים של המועדון. שערי המחנה נפתחו ובלחית משמר קטן יצאנו החיצה. בהדרגה הצטמקו שורותינו, בהישלח העובדים למשרדים השונים. לב" סוף נעצרו ליד המועדון. הוקיף ציחה להיכנס ולהיות מוכן לשוב למחנה ביד בערב.

חבר נגשו מיד לעבודה. שתי תמונות ענק, של לנין וסטלין, בגובה של החשה מטרים, חכו לסימון. היה זה כשכוב ימים לפני האחד במאי, ומנהל המועדון דאג לכך, שהתפאורות לא תפולנה מאלו של עיר גדולה ברוסיה. אכן, היו לו הכוחות המקצועיים לבצוע המשימה הזאת. המועדון לא היה עשיר בצבעים. בפעם הראשונה ראיתי איך מבצעים עבודות ציור ב"מכחול יבש", כפי שזה נקרא בכרות המועצות. שפופרת קטנה של צבע שמן מספיקה לכמה וכמה פורטרטים ענקיים. אולם, לעומת זאת, היה המועדון עשיר באמני הציור. שני מפורסמים מן האקרמיה לאמנות וצייר שליטס ממדרגה ראשונה. המכחולים עם הצבע היבש החליקו על פני היריעות והפיחו רוח חיים בשרטוטים המוקדמים. התמונות הועתקו אל בד הענק מתמונות קיר של המנהיגים הסובייטים לפי שיטת "רשת". כלומר, התמונה הוכנסה לרשת וגם הברד כוסה ברשת בהתאם לממדי ההדגלה. השרטוט נעשה בפחם ולאחריו בא המלווי במכחול. שפשוף הצבע על היריעה במכחול "יבש" דורש זריזות ומומחיות רבה. כל שגיאה כמוה קלקול הברד כולו וקלקולים אינם נסבלים שם...

מנהל המועדון טרם בא. הסתכלתי בקנאה בעבודת הצייר. הם גם מצדע שלהם מבטים שנונים לעברי. הופעתי עוררה בלבוחיהם הששות מרים. גם לאזניהם התגלגלו השמועות על "הצייר המערבי המפורסם", הנמצא במחנה ונזכחותי העיקה עליהם כאו. הם טרם ידעו שהתקן הוגדל, וחששו פן, מאחר שנתקבלתי לעבודה, ייאקף אחד מהם ללכת לעבודה ביער. במיוחד נפלה רוחו של דנילה איבנוביץ', פרופסור מן האקרמיה הלינינגראדית. אלמלא מנהל המועדון לא יכול היה גדולה איבנוביץ' אפילו ללחום על סדור בעבודה במקצועו. הוא נידון לפי סעיף 58, כלומר על פעילות קונטרברולוציונית וגורלו נחרץ אך ורק לעבודה שחורה. הוא הספיק כבר לאבד את עינו האחת אולם, למרות מומו, היה אומן בחסד עליון.

עברו כמה שעות והגיע מנהל המועדון. הוא חיך והיה נעים בהליכותיו ככפעם הקודמת. אישיותו מקסימה וממש נגונה מדמויותיהם האצילות של טולסטוי וטורגנייב. פניו הביעו ריך ועדינות וגם דבורו היה ערב לאוון. הוא ברכני לשלום ושאל להתרשמותי. מצפוני נקפני והודעתי לו בגלוי לב, שעלי לאכזב אותו מאוד מכיוון שאיני מגיע אפילו לקרסוליהם של צייריו. אולם הוא לא האמין.

אורחיו אינם ענויים מוכן". אמר, "תתרגל אלינו. זמן מה תנחן סה. יהיה הוצאתי אותך חולה מבית החולים. אדאג גם לרופא מיוחד. בינתיים תבחן את אורח עבודתנו ותלמד כיצד אנו משרתים את המזונות". סיים בצחוק קל. מה יכלחתי לעשות? הרגשתי, שלא אצליח לשכנע אותו בנוגע לבערותי בציירות. מצוטתי היה, איופא, נקי.

הימים חלפו. עקבתי בהתמדה ובמתיחות את קטנה אחרי עבודת חברי. כמה הייתי נוחן בעד האפשרות לגלות להם את כל האמת ולנצל את זמני במחנה ללימוד ממש. ללימוד שיטתי. הרי היתה זאת הודמנות בלתי חוזרת להרויח מהן מהגלות הטרגית. אבל זה היה הס מלהוכיר. הם היו מתעללים בי ללא ספק והיו משלמים לי על הפח שגרמתי להם.

עקבתי איופא אחרי עבודתם בעירנות. עיני לא חדלו מספור את יצועות ידיהם. זה בלבד אותם מאוד, כחששם מקורות סקלנית מצדי. מצאתי לי פינה מאחורי הקלעים של במת התיאטרון ושם התאמנתי בציור. אולם בהשחתי את ציורי העלובים על רקע שרטוט של חברי, נפלה בי רוחי לגמרי.

עבר חג האחד במאי. תהלכת הרחוב לא התקיימה בגלל הכסור הען: העצורים לא יצאו לעבודה מהוך חשש, שמא יחללו ה"קונטרברולוציונירים" את קדושת החג. היה זה

• משתטה, כלומר מתחמק מעבודה.